
BUGÜNKÜ ARSIULUSAL TEDİYE MESELELERİ

I

Arsiulusal tediye meselelerinin önemi

Dünya ekonomik durumu yakından incelendikçe arsiulusal ekonomik münasebetlerdeki muvazene, tekâmül ve adaptasyon kanunlarının aksiyon ve enteraksiyonlarla memleketlerin ulusal ekonomilerinin tabii inkişafına mühim tesirler yaptıkları meydana çıkmaktadır. Klasik müelliflerden bazıları daha ileri giderek bu kanunların acunda mutlak bir ekonomik ahenk vücuda getirdiklerini iddia etmektedirler. 19 uncu asrın son yarımında bilhassa Almanyada klasik mektebin bu nazariyelerine itiraz eden müellifler çoğalmıştır. Son senelerde ulus ekonomisi siyasetlerindeki kuvvetli (autarchie) cereyanları dolayısıyla de bu kanunların mevcudiyet veya ademi mevcudiyeti meselesinde münakaşalar yeniden canlanmış bulunuyor.

Biz, henüz nazariyat sahasında çalkanan bu mutlak ekonomi ahengini bir tarafa bırakarak, burada arsiulusal ekonomik muvazenenin kısmî tezahürünü teşkil eden arsiulusal tediye meselelerini tetkik edeceğiz.

Arsiulusal tediye haricî ticaretin doğmasıyla başlar. Haricî ticaretin menşei pek eski zamanlara kadar uzandığından, tediye meselesi ile de o zamanlardan beri meşgul olunmuştur. Arsiulusal tediye meseleleri ulusal para rejimleri ile yakından alakadardır. Genel savaştan evvel devletlerin para siyasetleri az çok yeknesak bulunduğundan o zaman tediye meseleleriyle uğraşan müellifler bu

hususla sathî tetkiklerle iktifa etmişler ve meselenin can alacak noktası olan arsiulusal piyasada mallarla mevcut tediye vasıtaları arasında teessüs eden muvazenenin mekanizmasını yakından incelememişlerdir. Bugün şiddet ve vüs'at bakımından tarihte emsaline tesadüf edilmeyen genel ekonomik kriz dünyada yerleşmiş ve bu durum arsiulusal tediye meselesine hususî bir ehemmiyet verilmesini mucip olmuştur.

Arsiulusal tediye meseleleriyle para meselelerinin birbirlerine bağlı bulduklarına işaret etmiştik. Para siyasetlerinde istikrar muhakkaktır ki tediye işlerinde selâhı intaç edecektir.

Genel savaş badiresini atlattıktan sonra bin türlü müşkilâtle normal rejime avdet eden para sistemleri kriz tesirile tekrar karışmış ve bugün içinden çıkılması hemen de muhal addolunan bir hal almıştır. Para krizleri son senelerde o derece vahamet kesbetmiştir ki, para meselelerinin mi genel krizi teşdit ettiği yoksa genel buhranın mı para sistemlerini kökünden sarstığı noktası henüz tevazzuh etmemiştir. İçinde bulunduğumuz ekonomik sistemin adı : Paralı mübadele ekonomisidir. Medeniyetin tekâmülü para müessesesinin tekâmülü ile hemahenk olarak meydana gelmiştir. Fakat ne gariptir ki ulusal ve arsiulusal sahada bugün mümkün olduğu kadar para hizmetinden kaçınılmaktadır. Evvelce iç ve dış mübadeleyi teshil eden ve bir takım ekonomistlerin iddialarına nazaran medeniyetin bu derece inkişafına hizmet etmiş olan para bugün arsiulusal mübadeleyi güçleştirmektedir. Bugün fert ve camialar ilk ekonomi devrinde olduğu gibi trampa-troc sistemine avdet yolu üzerindedir.

Bu şarait altında arsiulusal muvazene ne haldedir? Bilhassa Türkiyenin hususî vaziyetini daima göz önünde tutarak biz bu meseleyi izaha çalışacağız. Fakat bu incelemeden evvel arsiulusal hesapların tediye mekanizmasını izah etmemiz lâzımdır.

Biz bu mekalemizde meselenin teknik kısmını-tahlile başlıyoruz. Gelecek sayılardaki yazılarımızda meselenin doktrinal izahını yapacak ve nihayet bir bütün halinde arsiulusal tediye meselesinin şimdiki durumunu aydınlatmağa çalışacağız.

II

Arsiulusal tediye tekniği**(Compensation) un genel izahı, compensation ve kredi**

Arsiulusal borç ve alacaklar nasıl ödenmektedir? Tetkik edeceğimiz meselenin hareket noktası buradadır. Meseleni hayli muğlâk olduğu hususunda nazariyat sahasında bu işlerle uğraşanların hepsi müttefiktirler. Bugün her yerde arsiulusal finansal tesanüdün tekrar yeni ve rasyonel esaslar üzerinde kurulması düşünülmekte olduğu için mesele aktüel bir ehemmiyet kazanmıştır.

Arsiulusal işlerin hepsi compensation ile görülür. (Compensation) diyince borçların alacaklarla takasını göz önüne getirmeliyiz. Normal ekonomi siyaseti güden memleketler arasında karşılıklı taahhütler muvazeneye meyyaldır. Eğer bu muvazene kendiliğinden imkân dahiline girmezse fark kredi ile kapatılır. Farkı kredi ile örtmek demek kompansasyonu bir müddet için tehir etmek demektir.

Şu halde arsiulusal sahada kredi: memleketlerin günlük taahhütlerini kompanse edecek kâfi derecede alacak bulamadıkları zaman borçlarının vadesini temdit için kullandıkları vasıta. Demek ki kredi nihai kompansasyona kadar harici bilançoları muvakkaten tevzin eden ve memleketler arasında para gönderilmesine hacet bırakmayan bir mekanizmadır. Bu suretle alacaklı memleketler hariçte, ilerde lüzumu takdirinde kullanabilecekleri, bir takım ihtiyat alacak yekûnları biriktirmiş, borçlu memleketler de, ilerde arsiulusal sahada mübadele lehlerine döndüğü zaman (yani aktif bakiye bıraktığı zaman) ödemeği tasarladıkları, bir takım borçlara katlanmış olmaktadır. Kredinin araya girmesine rağmen arsiulusal tediye sahasında altının da ödeme vasıtası olarak kullanıldığı vakidir. Kredi pahalı olduğu vakit (yani kambiyo fiyatı altın noktalarını aştığı zaman) bu çareye başvurulur. Altının ödeme vasıtası olarak zaman zaman siyasi hudutları aşması ehemmiyetsiz bir hadise değildir. Bu hadisenin arsiulusal piyasada nazım rolü vardır. Klâsik mektebin "mübadelâtin tevzini," nazariyesi bu altın hareketlerine istinat etmektedir. Burada klâsik mektep nazariyesinin mekanizmasını kısaca hatırlatmakla iktifa edeceğiz. Klâsik mektebe

göre borcunu altınla ödeyen memlekette altın para ihracı dolayısıyla "piyasa para hacmi,, daralır. Para hacmi daralınca mevzuubahs memlekette "mutlak kemiyet nazariyesi,, mucibince eşya fiyatları düşer. Bu hadise üzerine hariçten 'ithalâtın azalması icabeder. Çünkü yabancı malların iç piyasada yerli mallarla rekabet etmeleri imkânsız olmasa bile hayli güçleşecektir. Buna mukabil yerli malların arsiulusal piyasada sürümleri artacaktır. Bütün bu hadiselerin neticesi olarak, medenî memleketlerin ekonomik bünyelerine göre değişecek bir zaman zarfında, tediyat blançosu pasif durumdan çıkarak aktif duruma doğru teveccüh eder. Aktif bakiye devam ettiği takdirde memlekete altın ithali başlar. Bu suretle yine klâsik mektebe göre ihraç olunan altın, arsiulusal bakımdan nazım rol oynayarak evvelâ tediyat blançosundaki pasif bakiyenin izalesini bilâhere blançonun tevzinini ve nihayet aktif vaziyet almasını, yani "mübadelâtın tekrar tevzinini,, intaç edecektir.

Klâsik mektep nazariyesinin hakikate ne dereceye kadar tevafuk ettiğini ve izah ettiğimiz basit mekanizmanın suhuletle işleyip işlemediğini ilerdeki yazılarımızın "doctrines,, hal çareleri kısmında tekrar mevzuu bahsedeceğiz.



Arsiulusal borç ve alacak kaynakları

Tetkik ettiğimiz mevzuun esasını kavrayabilmemiz için herşeyden evvel bir memleketin diğer memleketlere karşı ne suretle borçlu veya alacaklı vaziyete girdiğini tetkik etmemiz lâzımdır.

Hangi muameleler bir memleketi yabana karşı taahhüt altına sokmaktadır? Bizatihi muğlâk olan bu hadiseyi kolaylıkla kavrayabilmemiz için arsiulusal tediyat alanında, normal mübadelede, bir memleketin yabancı memleketlerle teker teker alacaklı veya borçlu vaziyetinde kalmadığını belki hepsile yapılan mübadele neticesinde heyeti umumiyeye karşı borç veya alacak bakiyesinin teşekkül ettiğini söylemek lâzımdır. Arbitraj muameleleri neticesinde arsiulusal taahhütler memleketlerin siyasî hudutlarını aşarak arsiulusal piyasada toplanırlar. Bir memleketin arsiulusal tediyat meselesi mevzuubahs olunca bu memleketin harice karşı borç ve alacaklarının heyeti umumiyesi göz önünde bulundurulur.

Bir memleketin harice karşı borç ve alacaklarının hatıra gelecek ilk kaynağı ticaret muvazenesi, yani mal ithal ve ihracından neşet

eden borç ve alacakların karşılaştırılmasıdır. İlerde, bu bakımdan ortaya çıkan borç ve alacak yekûnlarının, arsiulusal tecimsel münasebetlerin geçici karakterleri dolayısıyla pek mütehavvil olduğu meselesine, tekrar temas edeceğiz.

İthalât ve ihracat istatistikleri bize ancak hakikate oldukça yakın rakamlar irae edebilirler. Memleketlerdeki istatistik teşkilâtının esaslarına, kuruluş tarzlarına ve işleme metodlarına göre bu rakamların hakikate yakınlığı tehalûf eder. Bahsettiğimiz istatistiklerin mütenevvi yanlışları ihtiva etmeleri memul bulunduğundan ticaret muvazenesini yalnızca resmî malûmata istinat ettirmek doğru olmaz.

Merkantilisler bir memleketin harice karşı borçlu veya alacaklı vaziyete girmesine sebep olarak yalnız gözle görülüp elle tutulabilen malların ithal ve ihracını gösterirlerdi. On yedinci asırda en yüksek revaç mertebesine erişen Merkantilist kanâata nazaran, aldığından çok mal satan memleket, eline farkın karşılığı olan kıymetli madenleri geçirerek, diğer memleketlerin aleyhine mütema-diyen zenginleşir.¹

Klasik mektebin zuhurundanberi bir memleketin harice karşı borç ve alacak menbalarını yalnız mal ithal ve ihracının teşkil etmediğini biliyoruz. İthal ve ihraç edilen hizmetler de² büyük borç ve alacak yekûnları doğururlar. Bir memleketin yabancı, tecim blançosunun ihtiva ettiği ithalât ve ihracattan maada, daha ne gibi bakımlardan ekonomik münasebette bulunabileceğini tesbit edelim:

a) Sermaye hareketleri — Ulusal sermayenin yabana ihracı ve orada nemalandırılması ve yabancı sermayenin ithalile memleket dahilinde yatırılması.

b) Kâr ve faiz hisseleri — Hariçte yatan ulusal sermayenin ve dahilde semerelendirilen yabancı sermayenin gelir ve faizleri.

c) Arsiulusal transport (nakliyat) — Ulus nakliye vasıtalarının ecnebi mal taşıyarak memleketin yabandan alacak kaynağı elde etmesi yahut yabancı yerli mal taşınmasıyla memleketin borçlanması.

d) Turizm — Yabana memleket dahilinde mal satmak yani dahilî mal ve hizmet ihracile aksi muameleler.

e) Banka ve sigorta — Memleketin yabancı banka ve sigorta servislerini kullanarak borçlanması yahut ulusal banka ve sigortaların yabancılara hizmet satarak memleketin arsiulusal alacak kay-

¹ Zamanımızda yine Merkantilizme doğru kuvvetli bir cereyan vardır. Eski merkantilist tedbirlerin bir çoğunun, bazı tadilâttan sonra, tatbikini ileri süren bu cereyana «Néo-mercantilisme» siyaseti denilmektedir.

² Ekonomist Cassel hizmetleri «manevî mal» namı altında toplamaktadır.

nağı elde etmesi.

f) Muhaceretler — Mütেকâsif nüfuslu memleketlerden az nüfuslu memleketlere çalışmağa gidenlerin hariçte hizmetlerini satarak memleketi alacaklı vaziyete sokmaları ve bunların işlerini kullanan memleketin arsiulusal borca girmesi.

Bu saydığımız belli başlı arsiulusal borç ve alacak kaynaklarından maada ehemmiyetleri zaman ve mekâna göre değişen tali derecede bazı kaynaklar daha vardır. Bu hususta elektrik cereyanı ithal ve ihracından, sırf (perfectionnement) için yani tekemmül ettirmek üzere ithal ve ihraç edilen mallara sarfedilen işçilikten, harp tazminatından ilâh.... doğan borç ve alacakları sayabiliriz.

Bu borç ve alacakların maddeten ne suretle tecelli ettiklerini ve karşılıklı kompensasyonlarının mekanizmasını gelecek yazımızda tetkik edeceğiz.

Doçent Dr. REFİİ ŞÜKRÜ